

HORVÁTH PÉTER:

KALOCSA VÁROS ÉS A MISKEI ESPERESI KERÜLET PLÉBÁNIÁI ÉS KATOLIKUS LAKOSSÁGÁNAK VÁLTOZÁSAI 1914-1923 KÖZÖTT

I. BEVEZETÉS

Tanulmányomban a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye székvárosának, Kalocsának, valamint a közvetlen mellette lévő miskei esperesi kerületnek lakosság- és hívőszám változását vizsgálom az 1914-1923 közötti időszakban. Elsődleges forrásként a főegyházmegyei schematizmusokat használom. A különböző plébániákon szolgáló papok áthelyezéséről a főegyházmegyei körlevelek is tudósítanak, emiatt olykor hivatkozni fogok majd azokra is.

Amiatt esett most választásom erre az esperesi kerületre, mert életem jelentős részét Foktón és Dunaszentbenedeken töltöttem, melyek az I. világháború idején és azt követően is oda tartoztak, ami az 1993-as egyházmegyei határok rendezése után sem változott. (Ez lényegében természetes is, hiszen Kalocsa 15 km-es körzetén belül helyezkednek el.)

Tanulmányom első felében röviden ismertetem a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye területi tagolódását, aztán Kalocsa várost, majd a kerület plébániáinak lakosságát ismertetem. Végül összegzésként az érseki székváros és a miskei esperesi kerület katolikusainak az összlakossághoz viszonyított arányát mutatom be.

Mivel a szövegben szereplő adatok nagyrészt az főegyházmegyei sematizmusokból származnak, így minden egyes adatot külön nem hivatkozok le, mert az igencsak megnövelné a lábjegyzetek számát. Ahol olyan adatot adok meg, mely nem szerepel vagy eltér a sematizmusokban olvashatóktól, arra külön hivatkozni fogok.

II. A KALOCSA-BÁCSI FŐEGYHÁZMEGYE TERÜLETI BEOSZTÁSA

A vizsgált időszakban összesen négy schematizmus jelent meg (1914¹, 1915², 1919³, 1923⁴), mely alapján a katolikus lakosság változásait nyomon lehet követni.

¹ *Schematismus Cleri Archi-dioecesis Colocensis et Bácsiensis ad annum Christi 1914.*, Procudebat Antonius Jursó Typ., Coloczae 1914. (továbbiakban: SCHEMATISMUS 1914)

² *Schematismus Cleri Archi-dioecesis Colocensis et Bácsiensis ad annum Christi 1915.*, Procudebat Antonius Jursó Typ., Coloczae 1915. (továbbiakban: SCHEMATISMUS 1915)

³ *Schematismus Cleri Archi-dioecesis Colocensis et Bácsiensis ad annum Christi 1919.*, Procudebat Carolus Werner Typographus, Coloczae 1919. (továbbiakban: SCHEMATISMUS 1915)

A következőkben nem fogom egyenként felsorolni az összes plébániát, lelkészséget és filiát, mert az szétfeszítené ennek a rövid dolgozatnak a kereteit, mindössze felsorolom, hogy melyik esperesi kerületben hány található meg ezek közül. Utalok arra is, hogy a trianoni békeszerződés után ezek közül melyikek kerültek az új magyar állam határain kívülre.

A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye három főesperességre tagolódik: főszékesegyházi, bácsi és tiszai. Ezek közül a bácsi volt az, amely a békediktátum megkötése után a legnagyobb területi veszteségeket szenvedte el.

A Főszékesegyházi Főesperesség öt esperesi kerületre tagolódik: miskei, hajósi, keceli, bajai és regőcei. A miskei kerületben 10 plébánia és 41 filia, a hajósiban 5 plébánia és 15 filia, a keceliben 9 plébánia és 65 filia, a bajaiban 7 plébánia és 5 filia, míg a regőceiben 9 plébánia és 2 filia volt 1914-ben. 1923-ra ez annyiban módosult, hogy a miskei esperesi kerületben önálló adminisztrátúra lett Bogyiszló, a keceliben négy új adminisztrátúra jött létre, a bajaiban 2 új adminisztrátúra, míg a regőceiben egy új adminisztrátúra jött létre. A regőcei kerület néhány plébániájának területe átkerült a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság fennhatósága alá.

A Bácsi Főesperesség áll a zombori, apatini, bácsi, palánkai és újvidéki esperesi kerületekből. A zombori kerületben 8 plébánia és 6 filia, az apatiniben 7 plébánia és 2 filia, a bácsiban 8 plébánia és 16 filia, a palánkaiban 8 plébánia és 10 filia, végül az újvidékiben 11 plébánia, 2 helyi káplánság és 28 filia volt található 1914-ben. 1923-ra a zombori, apatini és bácsi kerületben nem történt új alapítás, a palánkaiban és az újvidékiben létrejött egy-egy új adminisztrátúra.

A Tiszai Főesperességhez tartozik az almási (1921-től bácsalmási), szabadkai, topolyai, kúlai, zentai és óbecsei kerület. A Főegyházmegye területén tehát összesen tizenhat esperesi kerület található. Az almási kerületben 10 plébánia, 1 helyi káplánság és 36 filia, a szabadkaiban 9 plébánia és 25 filia, a topolyaiban 6 plébánia és 8 filia, a kúlaiban 8 plébánia és 11 filia, a zentaiban 8 plébánia, 1 adminisztrátúra és 8 filia, végül az óbecsei kerületben 7 plébánia és 3 filia volt 1914-ben. A bácsalmási kerületben a plébániák és adminisztratúrák száma 16, a szabadkaiban 10, a topolyaiban maradt a 6, csakúgy, mint a kúlai kerületben a 8. A zentaiban összesen kilenc, míg az óbecseiben összesen 8 plébánia és adminisztrátúra volt 1923-ban.

⁴ *Status Personalis Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1923.*, Procudebat Typographia S. A. Árpád, Coloczae 1923. (továbbiakban: SCHEMATISMUS 1923)

III. A HÍVEK SZÁMÁNAK VÁLTOZÁSA KALOCSÁN ÉS A MISKEI ESPERESI KERÜLETBEN

III. 1. Kalocsa városának lakossága és vallási megoszlása

A kalocsai plébániát 1702-ben alapították meg. Templomát, mely hosszú idő alatt épült, a Boldogságos Szűz Mária mennybevétele címére szentelték 1816. augusztus 25-én.⁵ Az általam vizsgált időszak előtt néhány évvel (1910-1911) jelentős felújításon esett át, ekkor régészeti ásatásokat is végeztek ezen a területen. Plébánosai 1914-ben Boromisza István (1903-1916)⁶, majd Huber Lipót (1917-1924)⁷ voltak. Négy filiával rendelkezett, mindegyik puszta: Uszód (nem azonos Uszód településsel), Szilágy, Újmajor és Negyven (Vörösszállással együtt). Nagyrészt katolikusok lakták 1914-ben, 11745 fő római és 10 fő görögkatolikus, mely a lakosság 92,22%-a. A római katolikusokon kívül legjelentősebb a zsidó felekezet aránya: 797 fő, mindegyikük Kalocsa városában élt. 1915-ben némileg növekedett a katolikusok száma, mely ekkor 11855 fő római és 10 fő görögkatolikus volt, arányuk némileg csökkent: 92,17%. 1919-re viszont csökkent ez a szám (10920 fő), majd 1923-ra a római katolikusok száma 11218 főre, a görögkatolikusoké 27-re emelkedett, arányuk azonban a lakosságszámhoz képest 91,4%-ra csökkent.

Meg kell említeni, hogy a városban volt még egy adminisztrátúra is, melyet a jezsuiták igazgattak. 1860-ban épült templomát Szent István király tiszteletére szentelték.⁸ Továbbá volt a városban egy harmadik templom is, mely a Miasszonyunkról nevezett kalocsai iskolanővérek temploma volt. Az előzőhöz hasonlóan szintén 1860-ban épült Szent József tiszteletére.⁹ A schematizmusok külön nem jelzik ezen két közösség híveinek számát.

III. 2. A miskei esperesi kerület plébániája és lakossága

Bátya plébániáját 1698-ban alapították, temploma 1780-ban épült fel, Kisboldogasszony tiszteletére.¹⁰ A plébániának 1914-1923 között nem volt filiája. Plébánosa a vizsgált időszakban Jeszenovics Félix¹¹ volt, aki 1894-1936 között vezette szolgált a településen.

⁵ SCHEMATISMUS 1914:34

⁶ LAKATOS A. (SZERK.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, Kalocsa 2002, 214 (továbbiakban: LAKATOS 2002) Halálát a körlevélben közlik: Circulares 1916:115

⁷ Uo.

⁸ SCHEMATISMUS 1914:34

⁹ Uo.

¹⁰ SCHEMATISMUS 1914:35

¹¹ LAKATOS 2002:159

1914-ben 3800 római katolikussal rendelkezett, a településen rajtuk kívül 26 más vallású személy élt, így a katolikusok aránya 99,32% volt. 1915-re a katolikusok száma 15 fővel emelkedett, a másvallásúaké ugyanaz maradt, az arány ugyanannyi maradt. 2513-ra csökkent a lakosságszám, míg 1923-ban 3711 katolikus élt a településen (99,44%). A bátyai katolikusok tehát mindvégig megőrizték elsőprő számbeli fölényüket.

Dunapataj plébániáját 1737-ben alapították.¹² Nepomuki Szent János tiszteletére szentelt temploma 1762-ben épült fel. Plébánosa az általam vizsgált időszak elején Róka Lajos (1896-1914)¹³ volt, utána adminisztrátorok következtek: Vajda Ottó (1915-1918)¹⁴, Lukácsy István (1919-1923)¹⁵. A plébániához tartozott filiaként Bödd-Bakód puszta, Bollyár puszta, Harta, Érsekharta, Ordas és Szentkirály puszta. A plébániához a filiákkal együtt 1914-ben 1912 római katolikus és 1 görögkatolikus hívő tartozott, a lakosság száma 9423 fő volt, tehát a római és görögkatolikusok a lakosság 20,3%-át tették ki. Egy évvel később a római katolikusok száma tíz fővel csökkent, míg ugyanúgy egyetlen görögkatolikus maradt, a lakosságszám ugyanakkor 9401 főre csökkent, így 20,24% maradt a katolikusok aránya. 1919-ben a hívek száma 2513 fő volt, míg 1923-ban 3204 római, 2 görögkatolikus hívő volt a 11475 fős összlakosságon belül, ami 27,94%-ot jelent. A település a kilenc év alatt mind a lakosságszám, mind a katolikusok arányában emelkedést mutatott.

Dunaszentbenedek község plébániáját 1720-ban alapították.¹⁶ 1892-ben épült templomának titulusa Nursiai Szent Benedek. A korábbi templom egy tűzvész következtében 1891-ben leégett. A plébániához tartozott filiaként a káptalani erdő, biskói rév, Imsós erdő és a zádori rév. Ezek a filiák alig néhány lakóval rendelkeztek. A plébános 1914-ben Resch Ignác (1910-1917)¹⁷ volt, akit később Nagy István (adminisztrátor: 1917-1921, majd plébános: 1921-1923)¹⁸ váltott. 1914-ben 730 katolikus és 995 másvallású személy élt, a katolikusok aránya így 42,25 % volt. 1915-ben 762 katolikus jutott 1794 fős összlakosságra, arányuk így némiképp nőtt (43,2%). 1919-ben 692 katolikus élt a településen, tehát 70 fővel kevesebben, mint négy évvel korábban. 1923-ban már csak 545 katolikust jelez a sematizmus 1428 fős összlakosság mellett (38,17%). A vizsgált időszakban tehát a katolikus lakosság aránya Dunaszentbenedeken mintegy 5%-kal csökkent.

¹² SCHEMATISMUS 1914:36

¹³ Lemondásának közzélése: Circulares 1914:184

¹⁴ LAKATOS 2002:181

¹⁵ Uo.

¹⁶ SCHEMATISMUS 1914:36-37

¹⁷ LAKATOS 2002:183

¹⁸ Uo.

Dusnok plébániájának alapítása 1738-ban történt.¹⁹ Első templomát 1734-ben építették Szent Fülöp és Jakab tiszteletére, majd 1814-ben újat építettek helyette, ugyanazon titulussal. Hét filia tartozott hozzá: Borsoshát, Halászkass, Izsák, Lenes, Natka, Sordó és Pétermajor. Megemlíthető, hogy a mindössze néhány fős filiákban csak katolikus lakosság élt. Plébánosai Kulunchich Illés (1894-1918)²⁰ kerületi esperes és Veres Mihály (1918-1931)²¹ voltak. 3093 katolikus 1914-ben 3394 fő összlakosság mellett, mely 91,13 %-os katolikus arányt jelent. 1915-re némileg csökkent a katolikusok száma (3061 fő), akárcsak az összlakosság (3363 fő), arányuk így 91,02%-ra módosult. 1919-re 2925 katolikus maradt a településen, ami további csökkenést mutat. 1923-ban pedig 2921 katolikus volt 3294 fős lakosságszám mellett (88,68%). Az 1914-1923 közötti időszakban mintegy 2,5%-kal csökkent Dusnok katolikusainak aránya.

Fajsz plébániáját 1720-ban alapították, neoromán stílusú templomát nem sokkal az általam tárgyalt időszak előtt, 1909-ben építették és a következő évben szentelték fel.²² Titulusa Szent István király lett. 1914-ben tíz filiával rendelkezett (Bogyiszló, valamint kilenc pusztát: Belsődoromlás, Külsődoromlás, Dokomlás, Góga, Hátfő, Karasz, Orosz, Taplós és Várszeg), melyek közül Bogyiszló később önállóvá vált. Plébánosa a vizsgált időszakban végig Kőszeghy Mihály (1912-1925)²³ volt. 1914-ben 4074 katolikus élt 6264 fős lakosságszám mellett, ez 65%-ot jelent. A következő évben 4133 katolikus élt 6333 fős összlétszám mellett (65,26%). 1919-re kissé csökkent a katolikusok száma, ekkor 4102 fő volt. 1923-ban 3483 katolikus jutott 3537 fős összlakosságra (98,64%). Az utóbbi létszámcsökkenés oka elsősorban az volt, hogy Bogyiszló filia önállóvá vált.

Foktő plébániáját 1762-ben alapították.²⁴ Templomát Csodatévő (Thaumaturgosz) Szent Gergely tiszteletére szentelték 1790-ben. Filiaként két pusztát tartozott hozzá: Zasztó és Meszes. Plébánosa Witt Ignác (1903-1924)²⁵ volt. 1914-ben 2334 katolikus vallású személy élt, a lakosság száma ekkor 3650 fő volt (63,95%). 1915-re két fővel emelkedett, az összlakosság viszont három fővel csökkent, így arányuk 64,1%-ra nőtt. 1919-re 2312 katolikus maradt a településen, számuk tehát némiképp csökkent. 1923-ra számuk újra növekedett (2386 fő), az összlakosság 3664 főre növekedett, így arányuk 65,12% lett. Az

¹⁹ SCHEMATISMUS 1914:37

²⁰ LAKATOS 2002:185

²¹ Uo.

²² SCHEMATISMUS 1914:37-38

²³ LAKATOS 2002:187

²⁴ SCHEMATISMUS 1914:38

²⁵ LAKATOS 2002:192

adatokat megnézve, láthatjuk, hogy növekedett ugyan a katolikusok száma a településen, de alig több, mint 1%-kal.

Géderlak plébániája 1814-es alapítású.²⁶ Temploma Szent László király tiszteletére épült 1808-ban. A település szinte teljesen katolikus lakosságú. Három pusztá tartozott filiaként hozzá: Péterfölde, Pusztalak és Terhel. Plébánosa a vizsgált időszak kezdetén Rác Pál (1897-1915)²⁷, majd Drozdik Imre (1915-1923)²⁸ volt. A település lakossága szinte kizárólag római katolikus vallású. 1914-ben 1631 római katolikus (a lakosság 98,61%-a), 1915-ben 1638 római katolikus (98,68%), 1919-ben 1787 római katolikus, végül 1923-ban pedig 1581 római katolikus (99%) élt Géderlakon.

Miske plébániáját 1726-ban alapították.²⁹ Temploma három évvel később, 1729-ben épült, és Szent Mihály főangyal titulusát kapta. Filiája ebben az időszakban nem volt. Plébánosa Jagicza István (1911-1927)³⁰ volt, aki nevét 1922-ben Magyar Istvánra változtatta. 1914-ben 3996 római katolikus élt a településen, mely a lakosság 98,69%-át jelenti. 1915-ben jelentős változás nem történt: 3993 római katolikus élt itt (az összlakosság 98,67%-a). 1919-ben a katolikusok száma 2856, ami több mint 1100 fős csökkenést jelent a négy évvel korábbihoz képest. 1923-ban újra emelkedett a számuk, 3286 katolikus élt ekkor Miskén (98,98%).

Uszód plébániáját 1870-ben alapították. Ugyanabban az évben épült templomának titulusa Regis Szent Ferenc, aki egy XVI. századi jezsuita szerzetes volt. Öt filia tartozott hozzá, mindegyik pusztá: Tösemege, Selyekmege, Túrmege, Újmajor és Nána. Plébánosai Bittermann József (1909-1921)³¹ és Katona István (1921-1938)³² voltak. 1914-ben 781 római katolikus 1576 nem katolikus; 1915-ben 769 katolikus és 1573 nem katolikus; 1919-ből csak a katolikusok számát ismerjük, mely 663 fő volt 1923-ban pedig 769 katolikus tartozott a plébániához, mely az összlakosság 32,84%-a volt.

Végül megemlítem az ezen időszak alatt, 1921-ben önállóvá vált bogyiszlói adminisztratúrát, mely 1923-ban 700 katolikussal és 2330 nem katolikussal rendelkezett. Korábban, mint fentebb említettem, Bogyiszló a fajszi plébánia filiája volt.³³ Adminisztrátora

²⁶ SCHEMATISMUS 1914:38-39

²⁷ LAKATOS 2002:199

²⁸ Uo.

²⁹ SCHEMATISMUS 1914:39

³⁰ LAKATOS 2002:244

³¹ LAKATOS 2002:310

³² LAKATOS 2002:310

³³ SCHEMATISMUS 1914:39-40

az általam tárgyalt időszakban Teész Imre (1921-1924)³⁴ volt. Az 1914-es adatok szerint 308 katolikus élt a 2440 fős településen, míg 1915-ben 410 katolikus élt 3450 fős településen. Mivel az 1919-es schematizmus nem jelzi külön a filiák lakosságszámát, így ebből az évből nem rendelkezünk Bogyiszlóról adattal.

IV. ÖSSZEGZÉS

Miután egyenként sorra vettem a miskei esperesi kerület plébániáit filiáikkal együtt, összesítve is közölni szeretném a kerület hívei számának változásait a lakosságszámhoz viszonyítva.

1914-ben Kalocsa városával együtt tíz plébánia és negyvenegy filia alkotta ezt a kerületet. Mindegyik plébánián szolgált plébános, valamint négy segédlelkészi állás is be volt töltve (Kalocsán Tóth István és Drozdik Imre, Dusnokon Vojnich-Tunich Antal, Fajszon Lippay Imre) 1915-ben nem alakult új plébánia a kerületben. Minden plébánia be volt töltve, bár Dunapatajon Vajda Ottó csak adminisztrátori minőségben irányította a plébániát. Ami a káplánokat illeti: Kalocsán ugyanaz a két segédlelkész szolgált, mint előző évben, Dusnokon pedig Beretich Marián, tehát eggyel kevesebb káplán volt az előző évhez képest. 1919-ben minden plébánia betöltve, de 1915-höz hasonlóan Dunapatajon továbbra is csak adminisztrátor szolgál. A káplánok száma újra négy fő: Kalocsán Tóth István és Horváth Károly, Dusnokon még mindig Beretich Marián, Fajszon Horváth Ferenc szolgált segédlelkészként. 1923-ban szintén tíz plébánia volt, valamint egy adminisztrátúra. Mindegyik be volt töltve, bár Dunapatajon Lukácsy István csak ideiglenes adminisztrátorként. Hat káplán szolgált ekkor: Kalocsán Horváth Károly és Barth Benedek, Dunapatajon Máhig Ervin, Fajszon Kellner István, Foktőn Bohuss Rezső, Miskén pedig Greinich Ferenc.

A miskei esperesi kerület római és görögkatolikus híveinek száma Kalocsa város plébániájával és adminisztratúrájával együtt 1914-ben 35105 fő (ebből mindössze 10 görögkatolikus személy), ami az összlakosság 70,13%-a. Az 1915-ös schematizmus szerint 34254 római és 11 görögkatolikus élt az esperesi kerületben, amely a lakosság 69,51%-át jelenti. 1919-ben a települések lakosságszáma és vallási megoszlása nincs feltüntetve, mindössze a hívek összlétszámát tudjuk, mely 32395 fő volt. 1923-ban 33810 római és 33 fő görögkatolikus lakos volt a kerületben, mely az összlakosság 68,64%-a.

³⁴ LAKATOS 2002:164

Az adatokból megállapítható, hogy a vizsgált időszakban számottevően nem változott a katolikus hívek aránya (1,49%-os csökkenés) az összlakosságon belül, amely 1914-hez képest 1262 fővel lett kevesebb.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Schematismus Cleri Archi-dioecesis Colocensis et Bácsiensis ad annum Christi 1914., Procudebat Antonius Jurcsó Typ., Coloczae 1914.

Schematismus Cleri Archi-dioecesis Colocensis et Bácsiensis ad annum Christi 1915., Procudebat Antonius Jurcsó Typ., Coloczae 1915.

Schematismus Cleri Archi-dioecesis Colocensis et Bácsiensis ad annum Christi 1919., Procudebat Carolus Werner Typographus, Coloczae 1919.

Status Personalis Archidioecesis Colocensis et Bacsensis ad annum Christi 1923., Procudebat Typographia S. A. Árpád, Coloczae 1923.

LAKATOS ANDOR (SZERK.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, Kalocsa 2002.